

Helsingin Sanomat

KUVA: AIMO KATAJAMÄKI

7 väärinkäsitystä suomen kielestä

Ajattelitko, että suomen kieli syntyi myyttisessä Volgan mutkassa tuhansia vuosia sitten? Tutkijoiden salapoliisityö paljastaa jatkuvasti uusia tietoja kielen alkuhämärästä. Samalla murtuvat vanhat väärinkäsitykset.

[Venla Rossi](#)

11.9. 3:00 | Päivitetty 11.9. 7:55

1. väärinkäsitys: kantaurali oli alkukantainen ja yksinkertainen kieli

TEHDÄÄN HETI SELVÄKSI: tässä, kuten tämän jutun muissakin väitteissä, kyseessä on nykytutkimuksen mukaan väärinkäsitys.

Kaikki nykyään puhuttavat kielet ovat kehittyneet toisista kielistä. Suomen kielen esiäiti on kantauralin kieli. Ei ole varmaa, missä kantaurali kehittyi ja sai alkunsa, mutta todistettusti sitä puhuttiin yli 4 000 vuotta sitten nykyisen Venäjän alueella, tarkemmin sanottuna Volga- ja Kamajokien välisellä osalla.

Se, että kieli on vanha, ei tarkoita, että se olisi ollut yksinkertainen. Kantauralikin on ollut vahva kieli, jolla on vitsailtu, leperrelty ja varoitettu. Siitä ei ole säilynyt

historiallisia muistomerkkejä, mutta kieltä on pystytty jäljittämään myöhempiä kielimuotoja vertailemalla. Siksi tiedetään, että kantaurali muistutti rakenteeltaan ja perussanastoltaan huomattavan paljon suomea ja muita uralilaisia kieliä.

Suomen kieli on siis kehittynyt kantauralista. Kielen muuntuminen ei kuitenkaan tarkoita, että siitä tulisi jotenkin parempaa tai kehittyneempää. Kieli muuttuu siksi, että se ilmentäisi paremmin puhujiensa ajatuksia.

Kantauralista on periytynyt suomeen rakenteita ja sanastoa. Muun muassa verbin persoonapäätteet ovat tuhansia vuosia sitten puhutun kielen perintöä. Sieltä asti on siis peräisin se, että *minä menen* ja *sinä menet*.

Kantaurali näkyy myös sanastossa. Ihmisen ruumiinosien nimet (*silmä, suu, sydän*), monet elinympäristöön liittyvät asiat (*yö, lumi, koivu*) ja tiettyjen vanhojen tarvikkeiden nimet (*suksi, jousi, liemi*) ovat yli 4 000 vuotta vanhoja. Perintö kertoo kantauralin puhujien elinoloista: he elivät alueella, jolla oli koivuja, jolla hiihrettiin ja jolla metsästettiin jousella.

On kuitenkin hyvä muistaa, että suomen kielen synty ei ole sama asia kuin Suomen kansan synty.

2. väärinkäsitys: kaikki alkoi Volgan mutkasta

VOLGAN MUTKA on käsite, jonka moni on oppinut koulussa. Olisi kuitenkin aika naiivia ajatella, että suomen kielen historia olisi noin vain alkanut tyhjästä tuossa myyttisessä paikassa Venäjällä viitisentuhatta vuotta sitten.

Ihmiset ovat puhuneet erilaisia kieliä kymmenientuhansien vuosien ajan. Tutkijoiden mukaan ”kielten historian alkuhämärä” sijoittuu noin sadantuhannen vuoden taakse. Jotkut uskovat, että tuolloin syntyi yksi alkukieli, josta kaikki maailman kielet ovat kehittyneet. Toisten teorioiden mukaan samoihin aikoihin eri paikoissa kehittyi useita eri kieliä.

Joka tapauksessa: 4 000 tai 5 000 vuotta ei ole kielihistoriassa kovin pitkä aika. Tämä tarkoittaa, että myös kantauralilla on ollut omat kantakielensä, lainasanojen ja vaikutteiden antajat. Valitettavasti näitä kantauralia edeltäviä alkukieliä ei juuri tunneta.

Mutta onneksi kielentutkija ja tietokirjailija [Lotta Jalavalla](#) on hyviä uutisia. ”Kielitieteen menetelmät ovat koko ajan tarkentuneet ihan huimaa tahtia”, hän kertoo. ”Varmasti jossain vaiheessa tässä historiallisessa salapoliisityössä päästään sinne kantauralin taaksekin.”

Tutkimusmenetelmien lisäksi aineistoa on nyt enemmän. Vertailevalla tutkimuksella havaitaan muinaisista kielistä sellaisia asioita, joita ei ole ennen ymmärretty. Tulevaisuudessa tullaan löytämään uusia yhteyksiä eri kielten välillä ja ymmärtämään paremmin, miten eri vaikutteet ovat liikkuneet.

Jo nyt kantauralin edeltäjistä ja sen sukukielistä on pystytty luomaan kiinnostavia teorioita. Viime aikoina jotkut tutkijat ovat nostaneet esille kantauralin sanaston samankaltaisuuden eskimo-aleutilaisten kielten kantamuodon kanssa. Se on jännittävä huomio, sillä aiemmin on tiedetty, että kantauralin puhujilla on ollut kontakteja lähinnä indoeurooppalaiseen kantakieleen, josta ovat sittemmin kehittyneet esimerkiksi sellaiset valtakielet kuin saksa, ranska ja englantia.

Mutta voikin siis olla, että saamme vielä tietää, että olemme olleet inuiittien kanssa läheisemmin tekemisissä kuin luulimmeakaan – ainakin kielitieteellisesti.

KUVA: AIMO KATAJAMÄKI

3. väärinkäsitys: suomi on Suomen alkuperäinen kieli

VIELÄ JOITAIN vuosikymmeniä sitten ajateltiin, että suomea ja sen esimuotoja on puhuttu Suomen alueella vuosituhansia. Sittemmin on huomattu, että tämä väite on aivan höpsöttelyä. Tutkimukset osoittavat, että suomenkieliset olivat Suomessa pikemminkin mattimyöhäisiä maahanmuuttajia kuin uudisraivaajia.

Kantasuomea eli suomen esimuotoa puhuvia ihmisiä saapui nykyisen Suomen alueelle Viron alueelta ajanlaskun alun paikkeilla, mutta he eivät olleet ensimmäisiä ihmisiä täällä. Päinvastoin. Lotta Jalava tiivistää:

”Suomi on Suomessa tuore tulokas, jos ajatellaan esihistoriallista aikajännettä. Aika pitkä aika täällä on puhuttu ihan muita kieliä.”

Niin, ensinnäkin saamelaisten kielelliset esivanhemmat olivat täällä jo aiemmin. Kantasaamea, josta myöhemmin eriytyivät saamelaiset kielet, puhuttiin nykyisen Karjalan ja Suomen alueella ennen kuin kukaan täällä huikkasi kantasuomella yhtään tervehdystä.

Mutta kantasaamen puhujatkaan eivät olleet ensimmäisiä Suomen asuttajia. Arkeologiset löydöt kertovat, että täällä on eletty heti jääkauden päättymisen jälkeen eli jo 11 000–13 000 tuhatta vuotta sitten.

Ensimmäisten asukkaiden kielistä ei kuitenkaan ole jäänyt kovin selviä jälkiä. Saamelaiskielissä on kuitenkin alkuperältään tuntematonta lainasanakerrostumaa, joka vaikuttaisi olevan peräisin muinaiskielistä, joita Suomen alueella on puhuttu mutta jotka kantasaame ja kantasuomi ovat syrjäyttäneet.

Muinaiskielistä saadusta sanastosta osa on siirtynyt saamelaiskielten kautta suomeenkin, vaikkapa sanat *nuotio*, *kontio*, *kiiruna* ja *naali*.

4. väärinkäsitys: suomen kieli on syntynyt Suomessa

POLIITTISESSA keskustelussa viitataan toisinaan sellaiseen epäselvään käsitteeseen kuin *kantasuomalaiset*. Kielitieteessä kantasuomi on kuitenkin aivan täsmällinen asia: suomen kielen esimuoto, josta polveutuvat myös muut itämerensuomalaiset kielet, kuten viro ja karjalan kieli. Kantasuomelle voidaan hahmottaa myös täsmällinen maantieteellinen alue. Se tosin voi tulla yllätyksenä, että tuo paikka sijaitsee nykyisen Viron alueella. Sinne muodostui kantasuomea puhuvien ihmisten ydinalue rautakauden alussa.

Vähitellen kantasuomi alkoi jakautua toisistaan poikkeaviksi kieliksi. Aluksi omaan suuntaansa alkoi muuttua kantasuomen sisämaan murre, josta sittemmin kehittyi eteläviron kieli. Suomalaisten esivanhemmat eivät siis olleet tässäkään asiassa edelläkävijöitä. Suomen-, karjalan- ja vepsänkielisten yhteiset esi-isät ja -äidit, pohjoiskantasuomen puhujat, siirtyivät Viron rannikolta Suomenlahden ja asettuivat elelemään suppealle alueelle Lounais-Suomessa. Samaan aikaan sisämaassa puhuttiin saamea ja länsi- ja etelärannikolla germaanista kieltä.

Monikulttuurisuus ja -kielisyys eivät siis tosiaan ole vain modernin ajan ilmiö. Pikemminkin voisi ehkä ajatella niin, että suomen esimuodon puhujat olivat Suomessa aluksi tuore ja pieni vähemmistö, eli maahanmuuttajia.

Lotta Jalava suhteuttaa tilannetta myös maailmanlaajuisesti. ”Sehän on globaalissa mittakaavassa aika poikkeuksellinen asia, siis tämä eurooppalainen ajattelu, että on aina yksi valtio, jossa on yksi kieli.”

Tutkijan mukaan paljon tavallisempaa on, että alkuperäiskielet elävät muiden kielten rinnalla ja että esimerkiksi perheetkin ovat monikielisiä. Tällainen tilanne oli pitkään Suomessakin ennen kuin täällä keksittiin kansallisromanttinen idealismi.

KUVA: AIMO KATAJAMÄKI

5. väärinkäsitys: kielihistoria on kuin puu

URALILAISTEN kielten keskinäisiä suhteita ja historiallista taustaa on totuttu kuvaamaan kahtia haarautuvan sukupuumallin avulla. Tietyissä historiallisissa vaiheissa sukupuumallit saivat jopa maantieteellisiksi tulkittavia muotoja, jotka vastasivat kysymykseen siitä, mistä me olemme tulleet. Kartalle levitetyn kielten sukupuun oksia ja runkoa seuraamalla saa sen käsityksen, että kauimpana toisistaan puhuttavat nykykielet olisivat toisilleen kaukaisinta sukua. Näin ei kuitenkaan välttämättä ole kielitieteen näkökulmasta.

Viime vuosikymmeninä symmetrisesti kahtia haarovasta sukupuusta on kuitenkin luovuttu, ja sitä näkee yhä vähemmän esimerkiksi äidinkielen oppikirjoissa. Samalla hahmotus uralilaisten kielten ryhmittelystä lähisukulaisuuden perusteella on saanut uusia malleja, jotka muistuttavat villiintyneitä pensaita pikemminkin kuin symmetrisiä puita.

Kantakieli ei nimittäin historian saatossa ole aina haarautunut siististi kahtia, vaan todellisuus on monimutkaisempi. Ennen esimerkiksi ajateltiin, että uralilainen kantakieli olisi jo varhain jakautunut suomalais-ugrilaisiin kieliin ja samojedikieliin. Nykyisin samojedikieliä ei kuitenkaan nähdä historiallisesti kaukaisempina kuin muitakaan kielihaaroja.

6. väärinkäsitys: suomi-sanan historia tunnetaan

KUN KIELITIETEEN metodit ovat tarkentuneet, monet aiemmin varmoina pidetyt teorit ovat joutuneet romukoppaan.

Tutkija Lotta Jalava kertoo, että suomalais-ugrilaisen kielitieteessä vaikuttaa tällä hetkellä paljon kunnianhimoisia kielihistorian tutkijoita, ja uusia tuloksia saadaan jatkuvasti. ”Yhtäkkiä löytyy kauheasti uusia juttuja. Meininki on myös sellainen, että hyvin surutta ammutaan vanhat rakenteet alas.”

Hauska esimerkki on suomi-sanan alkuperä. Aiemmin ajateltiin, että maamme ja kielemme nimi olisi yhteydessä muun muassa sanoihin *suo*, *suomu* tai *suoda*. Näin helpot teorit on kuitenkin hylätty jo aikoja sitten. Uudempi käsitys oli, että suomen taustalla olisi maata tai ihmistä tarkoittanut indoeurooppalaisen kielen sana, vaikkapa kantabalttilaisen kielen sana *zeme*. Sekään ei ole totta.

Viime vuosina taas uskottiin tutkija [Petri Kallion](#) teoriaan, jonka mukaan *suomi* olisi lainattu aikoinaan jostain luoteiseurooppalaisesta kielimuodosta. Kaikkien näiden teorioiden kohtaloksi on koitunut päivittynyt tieto kantasuomen äännejärjestelmästä ja uralilaisten kielten kantakielitasoista. Viimeiseksi Petri Kallio kumosi itse oman teoriansa.

Suomi on siis yhä mysteeri.

Yhtenä vahvana mahdollisuutena kuitenkin pidetään jälleen kerran sitä, että sanat *suomi* ja *saame* ovat samaa alkuperää.

Sanan *kantasuomalainen* ja *kantasaamelainen* yhteinen muoto olisi voinut viitata sekä suomen että saamen puhujiin. Se on monella tavalla mukava ajatus: että kielen nimen alkuperä osoittaisi yhtenäisyyttä samassa maassa asuneiden eri kansojen välillä.

KUVA: AIMO KATAJAMÄKI

7. väärinkäsitys: aiemmin ei nimillä hassuteltu

RIDGE, Rihanna ja Rubiini. Lehdet julkaisevat säännöllisesti juttuja siitä, miten erikoisia nimiä suomalaiset antavat lapsilleen. Monilla onkin käsitys, että ennen oli kunnollisia Liisoja ja Pekkoja ja vasta nykyaikana nimien antaminen olisi jotenkin vapautunut.

Asia on päinvastoin.

Ridget ja Rihannat kalpenevat muinaissuomalaisten nimien rinnalla. Esimerkiksi kirje vuodelta 1340 osoittaa, että sääksmäkeläisillä talonpojilla oli käytössä sellaisia etunimiä kuin Kuningas ja Suomalainen.

Yksi muinaissuomalaisten nimistön erityispiirteistä ovat verbeistä johtuvat nimet, kuten Himottu ja Kaivattu. Lempinimiäkin käytettiin runsaasti, ja esimerkiksi Kaivattu vääntyi usein muotoon Kaipia, Kaipio ja Kaivas. Myöhemmin näistä väännöksistä muodostui sukunimiä: Kaipainen, Kaipainen ja Kaiponen.

Kaivatun ja Himotun kanssa samaan sarjaan kuuluivat myös Kuuluva, Ottava ja Tietävä. Ne olivat niin sanottuja toivenimiä, joiden avulla vanhemmat toivoivat lapselleen myönteisiä ominaisuuksia. Välillä nimiä annettiin kuitenkin myös liikanimien perusteella. Keskiajalta 1600-luvulle asti käytössä olivat muun muassa Arkcajalka (Arkajalka), Isäpää (Isopää), Hassuparta, Porsas ja Sianpillu.

Kristinuskon tulo muutti nimiä, mutta kaikki muinaiset perinteet eivät kadonneet. Osa yhä käytössä olevista nimistä on peräisin tuhansien vuosien takaa: Ahti, Kauko, Toivo ja Aina ovat keikkuneet annettavien nimien listojen kärjessä aivan viime vuosiin asti.

Lähteenä on käytetty myös Lotta Jalavan ja Ville Elorannan kirjaa Sana sanasta (2021).

Juttu on ilmestynyt alun perin suomen kieltä käsitelleessä HS Teemassa lokakuussa 2021. Lisätietoja Teemasta: [HS.fi/teema](https://www.hs.fi/teema).